

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

**Ефективна ЕКОНОМІКА**

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет



№ 5, 2014 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 338.46:37

*К. М. Ромащенко,  
к. е. н., доцент кафедри економічної теорії та міжнародної економіки,  
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси*

## РИНОК ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ВИЩОЇ ШКОЛИ ЯК ФАКТОР КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

*К. М. Romashchenko,  
Ph.D., associate professor of Economic Theory and International Economics Chair,  
Cherkasy National University named after Bogdan Khmelnytsky, Cherkasy*

### THE MARKET OF HIGHER EDUCATION EDUCATIONAL SERVICES AS A FACTOR OF NATIONAL ECONOMY COMPETITIVENESS

*У статті проаналізовано особливості становлення ринку освітніх послуг вищої школи як фактора конкурентоспроможності національної економіки України. З'ясовано, що соціально-економічні перетворення неоднозначно вплинули на становлення та розвиток ринку освітніх послуг і поряд із позитивними наслідками цих перетворень, вітчизняна практика демонструє наявність проблем функціонування цього ринку. Аргументовано деякі напрями формування державної політики в сфері розвитку ринку освітніх послуг вищої школи.*

*In the article characteristic features of establishment of higher education educational services market as a factor of Ukrainian economy competitiveness is analysed. It was found out that socioeconomic transformations had influenced ambiguously on the establishment and development of educational services market. As a result alongside with positive consequences of those transformations national practice demonstrates the presence of problems of this market functioning. The author pointed out some directions of formation of the state policy in the sphere of higher education educational services market development.*

**Ключові слова:** освітні послуги, ринок освітніх послуг, ринок освітніх послуг вищої школи, вища освіта, якість освіти, конкурентоспроможність ринку освітніх послуг.

**Keywords:** educational services, the market of educational services, the market of higher education educational services, higher education, the quality of education, competitiveness of educational services market.

**Постановка проблеми.** В сучасних умовах одним з визначальних показників конкурентоспроможності національної економіки є рівень розвитку ринку освітніх послуг вищої школи.

Рациональна основа такої ролі ринку освітніх послуг очевидна. В міру розвитку економічна наука в якості обґрунтування добробуту нації розглядала спеціалізацію, інвестиції у матеріальну основу виробництва та інфраструктуру, обсяг природних чи виробничих ресурсів тощо. Однак невдалі спроби деяких країн, що розвиваються, досягти стійкого економічного зростання, не дивлячись на наявні ресурси, спеціалізацію, значні інвестиції в розвиток інфраструктури, продемонстрували, що лише цих заходів недостатньо для досягнення стійкого зростання в умовах сучасної світової економіки. І тоді на перший план виступили інші механізми, а саме технологічний прогрес, інновації та розвиток людського капіталу. Відомо, що технологічний розвиток та людський капітал базуються саме на освіті. Без освіти немає науки, інновацій та кваліфікованих робочих кадрів.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** З огляду на це проблеми формування ринку освітніх послуг вищої школи є об'єктом дослідження таких вітчизняних дослідників, як Т. Боголіб, О. Грішнєвої, М. Матвіїва, В. Огаренка, Т. Фінікова. Проте, на наш погляд, науковий і практичний стан досліджуваної проблеми зумовлює необхідність подальшого розгляду процесів розвитку ринку освітніх послуг вищої школи як фактора конкурентоспроможності національної економіки.

**Постановка завдання.** Метою нашого дослідження є визначення особливостей становлення ринку освітніх послуг вищої школи як фактора конкурентоспроможності національної економіки України.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Основним фактором економічного, політичного, соціального та культурного розвитку суспільства є освіта. Як зазначає директор Центру націй Зб. Бохняк (США), „інвестування в людський капітал є найважливішим чинником подолання економічних, соціальних та екологічних негараздів і заснування розвинутого й заможного суспільства. Досвід Сполучених Штатів виразно свідчить, що понад 60 відсотків усіх багатств досягнуто завдяки людському капіталу” [2, 3]. Яскравим прикладом цього є досвід таких країн, як Японія, Тайвань, Південна Корея. З початку 50-х років керівництво Тайваню розробило програму розвитку вищої освіти. Кожний третій випускник школи став студентом університету. При відсутності власних університетів частина школярів була направлена на навчання за державний рахунок до США і Канади. Ця програма дозволила вивести країну у 80-ті роки в число “Тихоокеанських тигрів” [1, 25]. У 1965-1968 роках у Японії було поставлено завдання “виховати творчі особистості”. В урядовій програмі говорилось: “Щоб Японія зберегла високі темпи росту, повинна бути створена система технічної освіти, яка передбачає виховання творчих здібностей замість виховання здібностей з прийняття та копіювання технічних досягнень інших країн” [1, 26]. І це далеко не всі приклади того, як маючи обмежені природні ресурси, країни досягли найвищих економічних успіхів тому, що форсували розвиток освіти. Цей досвід є особливо важливим для країн з перехідною економікою, оскільки в таких країнах відбувається становлення ринкових відносин, успішний розвиток яких залежить від створення адекватних умов функціонування всіх сфер життєдіяльності суспільства, зокрема сфери освіти.

Формування та забезпечення нормального функціонування ринку освітніх послуг є обов'язковою умовою розвитку економіки України, якщо вона бажає рухатись в напрямі технологічного та технічного розвитку. Це стає особливо актуальним сьогодні, в умовах глобалізації економіки, коли кожна країна, яка бажає зайняти достойне місце в міжнародному поділі праці та забезпечити конкурентоспроможність продукції своїх компаній на світовому ринку, повинна мати висококваліфікованих спеціалістів.

Радикальні соціально-економічні перетворення в Україні неоднозначно вплинули на становлення та розвиток ринку освітніх послуг. З одного боку, поступово долаються суперечності між новими потребами суспільства й освітою (її стратегією, змістом, технологією), створюються нові типи навчальних закладів,

збільшується кількість ВНЗ, в тому числі і недержавних, розширилась академічна свобода навчальних закладів, впроваджуються нові форми навчання, модернізуються спеціальності та зростає випуск студентів та спеціалістів з вищою освітою [4, 96].

З іншого боку, затяжна соціально-економічна криза в Україні призвела до руйнівних наслідків для ринку освітніх послуг, зокрема таких як, по-перше, різке скорочення державного фінансування освіти. З початком ринкової трансформації держава розглядає витрати на освіту виключно як навантаження на бюджет і намагається ці витрати звести до мінімуму.

По-друге, зниження доступності вищої освіти. Під доступністю вищої освіти слід розуміти, насамперед, рівність можливостей вступу у ВНЗ та успішного закінчення навчання для різних верств населення. На нашу думку, в Україні існують певні соціально-економічні фактори, що диференціюють можливість доступу до освіти. Серед них варто виділити наступні:

- матеріальний стан: низький платоспроможний попит населення та обмежені фінансові можливості стримують доступ дітей з небагатих родин до ВНЗ;
- місце проживання: якщо в колишньому РСР до 60% випускників сільських шкіл вступали у вищі та професійно-технічні навчальні заклади, то сьогодні такий намір спостерігається лише у 10-15% сільської молоді;
- якість загальної середньої освіти: посилення диференціації загальноосвітніх навчальних закладів за якістю освіти сприяє поглибленню нерівності можливостей вступу у ВНЗ для випускників "слабких" чи "сильних" шкіл.

По-третє, низький рівень оплати праці професорсько-викладацького складу, зниження суспільного статусу вченого-педагога та проблема "відпливу умів". Згідно статті 57 Закону України "Про освіту" заробітна плата науково-педагогічних працівників ВНЗ III-IV рівнів акредитації повинна бути встановлена на рівні подвійної середньої заробітної плати працівників промисловості. Однак насправді ця стаття Закону не виконується і сьогодні в умовах зниження державного фінансування зарплата в сфері освіти є нижчою, ніж у промисловості. Зниження рівня оплати праці професорсько-викладацького складу ВНЗ відносно інших галузей економіки призводить до зниження престижу професії викладача та відпливу умів. Незважаючи на соціальну значимість педагогічної праці, працівники ринку освітніх послуг є найбільш незахищеними, оскільки, по-перше, відносно зниження заробітної плати призвело до того, що сьогодні викладачі відносяться до низькодохідних груп населення; по-друге, вони практично повністю втратили виплати з суспільних фондів споживання; по-третє, для працівників освіти зарплата є практично єдиним джерелом доходів. До того ж, залежність від рівня мінімальної зарплати призводить до заморожування доходів викладачів до наступного перегляду законодавством цього показника, що обумовлює постійний розрив між заробітними платами у ВНЗ та інших галузях економіки.

Низька заробітна плата змушує викладачів працювати на двох чи навіть трьох роботах для того, щоб отримати більш-менш достатній для нормального існування дохід. Не поодинокими є випадки, коли викладач державного вищого навчального закладу працює за сумісництвом в приватних ВНЗ. Зрозуміло, що працюючи на двох чи трьох роботах викладачі не мають змоги належним чином займатись науковою та науково-методичною роботою.

Низький рівень оплати праці викладачів спричиняє "відплив умів" – втрату найконкуренентоспроможніших працівників. За останні 15 років Україна надала інтелектуальну допомогу практично всім розвинутим країнам, а сама змушена вирішувати завдання мобілізації ресурсів у власній освітній сфері. Дослідник Карпачова Н. І. головними причинами, що змушують освітян та науковців залишити свою роботу та країну, вважає, по-перше, мізерну заробітну плату; по-друге, різке падіння престижу роботи вчених та педагогів в суспільстві; по-третє, погіршення умов для нормальної діяльності або неможливість реалізації себе [5, 17].

Всі ці проблеми не сприяють ефективному функціонуванню та високій конкурентоспроможності ринку освітніх послуг вищої школи.

Одна з головних проблем вітчизняної освітньої системи полягає в тому, що її зміст та можливості значно відстають від світових реалій, особливо від тенденцій дедалі ширшого використання наукоємних технологій та інформаційних ресурсів. Особливо популярною сьогодні стає Інтернет-освіта, яка дає змогу забезпечити дистанційну форму навчання. Наприклад, в США щороку за допомогою дистанційної форми здобувають освіту 5 мільйонів чоловік [6, 271]. В Україні Інтернет-освіта ще не набула значного поширення, оскільки ця система потребує передусім необхідного комп'ютерного забезпечення. В Україні щороку зростає кількість користувачів Інтернету, однак персональних комп'ютерів у нас в 19 разів менше, ніж в США. Інтернетом користуються в 144 рази менше, ніж в США та у 250 разів менше, ніж в Швеції [3, 61].

Як нам думається, перелічені вище проблеми повинні зумовлювати стратегічні напрями формування державної політики в сфері становлення та розвитку ринку освітніх послуг вищої школи, розвитку відповідної інфраструктури тощо. Без державного втручання змінити цю ситуацію неможливо. Причому, слід зауважити, що при розробці державної стратегії та політики в сфері освіти необхідно розуміти, що сьогодні ця політика не повинна зводитись лише до питань фінансування. На наш погляд, необхідне управління:

- податковим та іншими фінансовими інструментами, які забезпечують ефективне функціонування навчальних закладів та доступність освіти для населення (включаючи пільгові кредити на освіту, стимулювання приватних інвестицій у розвиток освіти);
- формуванням інституційних та правових засад регулювання ринку освітніх послуг;
- використанням технологічних та наукових досягнень з метою підвищення ефективності національної системи освіти та якості освітніх послуг та, в свою чергу, використовувати результати діяльності навчальних закладів, включаючи наукові дослідження та розробки, з метою розвитку національної інноваційної системи;
- бюджетними засобами, що направляються на розвиток національної системи освіти, із забезпеченням контролю за ефективним використанням бюджетних надходжень.

На нашу думку, для побудови конкурентоспроможної економіки, забезпечення високого матеріального та духовного рівня життя населення, подолання соціальних та економічних негараздів в суспільстві розвиток ринку освітніх послуг має стати пріоритетом держави і основними напрямками в сфері освіти мають стати:

- забезпечення відтворення знань, національних культурних та соціальних цінностей;
- забезпечення за рахунок системи освіти розвитку людського та інтелектуального капіталу нації;
- підвищення за допомогою освіти економічного зростання та добробуту нації.

**Висновки.** Сьогодні країна, яка неспроможна розвивати знання і здібності своїх громадян, не лише втрачає конкурентні переваги на різних ринках, але й взагалі приречена на зубожіння. Тому важливо усвідомлювати, що розвиток ринку освітніх послуг вищої школи є не лише економічно доцільним, а виступає важливим і необхідним фактором підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

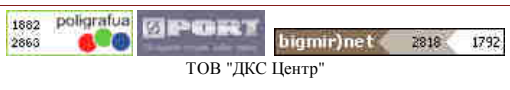
#### Література.

1. Боголіб Т. М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період / Міністерство освіти і науки України. – К.: Освіта України, 2006. – 324с.
2. Бохняк Зб. Програму дій розроблено, настав час її втілення // Синергія. – 2001. – № 2-3. – С. 2-3.
3. Галайда О. В. Образовательные услуги в современной мировой экономике. Монография. – М.: Научная книга, 2008. – 186 с.
4. Грішнова О. А. Освіта як чинник людського розвитку і економічного зростання України // Демографія та соціальна економіка. – 2004. – №1-2. – С. 93-101.
5. Карпачова Н. І. Світова проблема міграції висококваліфікованої робочої сили та відтік інтелекту з України / Н. І. Карпачова // Безпека життєдіяльності. – 2007. – №10. – С. 15-20.
6. Нейматов Я. М. Образование в XXI веке: тенденции и прогнозы. – М.: Алгоритм, 2002. – 480 с.

#### References.

1. Boholib, T. M. (2006), *Finansove zabezpechennia rozvytku vyschoi osvity i nauky v transformatsijnij period* [Financial assurance of higher education and science development in transformational period], Osvita Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
2. Bokhniach, Zb. (2001), "The programme of action had been worked out, the time has come to implement it", *Synerhiia*, vol. 2-3, pp. 2-3.
3. Galajda, O. V. (2008), *Obrazovatel'nye uslugi v sovremennoj mirovoj jekonomike. Monografija* [Educational services in modern world economy. Monograph], Nauchnaja kniga, Moskva, Russia.
4. Hrishnova, O. A. (2004), "Education as a factor of human development and economic growth of Ukraine", *Demohrafiia ta sotsial'na ekonomika*, vol. 1-2, pp. 93-101.
5. Karpachova, N. I. (2007), "The world problem of highly-skilled labour force migration and brain drain from Ukraine", *Bezpeka zhyttiedial'nosti*, vol. 10, pp. 15-20.
6. Nejmatov, Ja. M. (2002), *Obrazovanie v XXI veke: tendencii i prognozy* [Education in the 21<sup>st</sup> century: tendencies and assumptions], Algoritm, Moskva, Russia.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2014 р.



ТОВ "ДКС Центр"